

Таїса ГОНТАР

ДОСЛІДНИК І ОХОРОНЕЦЬ НАРОДНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті подаються зворушливі спогади про ученого-наставницю, музейника, етнографа Катерину Матейко.

Ключові слова: українська культура, музей, фонди.

© Т. ГОНТАР, 2011

Ім'я Катерини Іванівни Матейко добре відоме серед музейних працівників Львова. Це людина, яка понад 40 років пропрацювала в одній установі — Музеї етнографії та художнього промислу. Історію Етнографічного музею (комплектування збірок, побудову експозицій, виставок, наукову, експедиційну роботу) Катерина Іванівна знає не з літератури, а з власного життєвого досвіду.

Після закінчення початкової школи в рідному селі батьки віддали здібну дівчинку навчатися до приватної гімназії Українського інституту для дівчат в Перемишлі.

Подальшу освіту Катерина Матейко отримала у Львівському університеті. Нелегкою була доля студентів-українців за панської Польщі; вони постійно відчували національний утиск і приниження. До того ж, щоб забезпечити собі прожиття, Катрусі Матейко доводилось працювати — давати приватні уроки. Важливу роль у виборі професії і становленні К. Матейко як етнографа відіграло навчання у відомого польського дослідника, завідувача кафедри етнографії з етнологією Адама Фішера. Це був професор-гуманіст, справжній вчений, який однаково прихильно ставився як до польських, так і українських обдарованих студентів.

Після закінчення університету Катерина Матейко отримала диплом магістра філософії.

Початок трудової діяльності К. Матейко припадає на вересень 1939 р., коли вона була зарахована на посаду наукового співробітника в Етнографічному музеї АН УРСР (утвореного з Культурно-історичного музею Наукового Товариства імені Шевченка у Львові). Директором Етнографічного музею в той час був відомий вчений-музикознавець академік Філарет Колесса.

Розвиток музейної справи в той час був поставлений на державну основу. Значно зріс штат музейних працівників. Якщо в 1937 р. в Культурно-історичному музеї НТШ був лише директор, один охоронець і два стипендисти (які працювали по дві години на день), то вже в 1939 р. штат музейних працівників значно зріс. Протягом 1939—1940 рр. відбувався процес комплектування профільних збірок різних музеїв. В дорадянський час комплектування колекцій (здебільшого з дарів колекціонерів, інтелігенції чи громадських організацій) відбувалось дещо стихійно. Тому колекції різних музеїв дублювали одні одних. Так, приміром, етнографічні колекції, крім Культурно-історичного

музею, знаходились в Національному музеї (тепер — ім. А. Шептицького), в музеї Дзідушицьких (тепер Природознавчий музей), в музеї Оссолінських (тепер Наукова бібліотека імені В. Стефаника). Тому працівники Етнографічного музею, в тому числі і Катерина Матейко, беруть участь у перевезенні до музею етнографічних колекцій з інших музеїв. В той же час К.І. Матейко проводила копійку роботи по вилученню із фондів Етнографічного музею археологічних колекцій, живопису і репродукції, фотографій.

З 1947 р. Катерина Іванівна була призначена охоронцем фонду народної кераміки. Фондовою роботою вона займалася впродовж всієї трудової діяльності аж до виходу в 1980 р. на пенсію.

Об'ємною і багатогранною була музейна робота, яку виконувала К. Матейко як охоронець фонду народної кераміки. Крім того, вона брала активну участь у побудові експозиції музею та тимчасових виставок, у науковому комплектуванні фондів, в експедиційних дослідженнях, у науковій та консультативній діяльності.

Робота по зберіганню, обліку фонду народної кераміки забирала багато часу. Крім того, були інші труднощі, які полягали у відсутності в післявоєнній роки фахової літератури про музейне будівництво, принципи класифікації пам'яток, зберігання збірок. Протягом трудової діяльності вона написала 8060 інвентарні карточки (на кожен експонат), виготовила номерні та топографічні покажчики, чітко вела фондову документацію (різні акти — видачі експонатів на виставки, прийому експонатів у фонд тощо). Постійно працюючи у фонді К.І. Матейко досконало вивчила кожен предмет: місце виготовлення, техніку оздоблення, стилістичні особливості. Як фондовик К. Матейко добре знала наявність експонатів з різних гончарних центрів. Тому намагалася поповнювати фонд керамікою з тих місцевостей, які були недостатньо представлені в музеї. Планове комплектування збірок відбувалося завдяки науковим експедиціям. Експедиційні дороги... Багато їх було у житті К. Матейко. Вони пролягали селами Гуцульщини і Бойківщини, Полісся й Поділля, Львівщини і Буковини. Кожна експедиція — це зустріч з новими людьми, простими трударями — творцями самобутньої української культури. В кожній експедиції чи відрядженні Ка-

К.І. Матейко в народному одязі (експедиція 1953 р.). З архіву Матейко К.І.

терина Іванівна з цікавістю і пошаною вивчала побут, звичаї і обряди селян, проймаючись глибокою повагою до багатоговікового народного досвіду, раціональності форм традиційної культури, багатства локальних різновидів. Особливо її вражали високі естетичні ідеали трудового селянства. З кожної експедиції К. Матейко разом з колегами поверталася з речовими пам'ятками, закупленими для музею. Музей поповнювався цінними зразками народного одягу, художніх і побутових тканин (рушників, обрусів, верет, пошивок), килимів, сільськогосподарських знарядь праці, писанок, різьби по дереву, дерев'яного та глиняного посуду тощо. І під час відряджень, не маючи музейного транспорту, Катерина Іванівна купувала експонати, хоч доводилось носити їх із села в село в наплічнику...

Один із аспектів музейної роботи Катерини Іванівни Матейко — активна участь у побудові і перебудові постійної експозиції Етнографічного музею: у розробленні плану-проспекту експозиції, у підборі експонатів, у складенні анотацій та етикеток, у підготовці текстів для ведення екскурсій. Запам'яталася К.І. Матейко перша, відкрита в 1941 р. тематична виставка, присвячена культурі і побуту карпатських горян — гуцулів, бойків, лемків. Крім того, в той час проводилася каталогізація фондів,

систематизація збірок та їх збереження. Велика увага надавалася упорядкуванню фондів та їх обліку. Цю роботу Катерина Іванівна сумлінно виконувала протягом багатьох років.

У 1955 р. К.І. Матейко виїжджає на Донбас — досліджувати побут шахтарів для написання розділу до колективної роботи «Українці» (яка, на жаль, не вийшла, хоч був уже віддрукований макет). Катерина Іванівна побувала в багатьох шахтарських сім'ях, спускалася в шахти. Для неї відкрився цілий пласт ще не досліджуваної культури робітників Донбасу...

В історії Музею етнографії та художнього промислу були різні періоди. Часом злету, розгортання науково-дослідницької роботи був періодом з 1952 по 1963 рр., коли музей підпорядковувався Академії Наук УРСР. З 1963 по 1970 рік Музей етнографії та художнього промислу входив до установ Міністерства культури. В той час наукові дослідження відійшли на другий план. Основна увага приділялася суто музейній діяльності: розгортанню виставок, проведенню консультацій, поповненню фондів збірок, охороні і зберіганню експонатів. В той час Катерина Іванівна разом з колегами С.Й. Сидорович, Р.П. Герасимчуком, М.З. Козакевичем, Л. Долинським, А.Ф. Будзаном, Л.М. Сухою та ін. брала участь у перебудові експозиції, побудові тимчасових тематичних виставок, займалася екскурсоведенням тощо.

Впродовж своєї праці в музеї К.І. Матейко проводила велику консультативну роботу не лише серед своїх колег, а й серед художників, студентів. Як досвідчений спеціаліст Катерина Іванівна надавала цінні поради працівникам краєзнавчих і народних музеїв Львівщини з питань музеєзнавства: побудови експозицій, оформлення документації на експонати, комплектування фондів збірок, атрибуції окремих пам'яток тощо.

На ниві музейної діяльності доля звела К. Матейко з видатними людьми — знавцями музейної справи. До таких належить відома дослідниця народного мистецтва і побуту Ірина Володимирівна Гургула, народна художниця УРСР, академік Олена Львівна Кульчицька, визначним вченим і музейником Іларіоном Свенціцьким, знавцем народного ткацтва Савиною Йосипівною Сидорович і ін. Спілкування з ними, як зазначала Кате-

рина Іванівна, мало благодатний вплив на формування її як музейного працівника, поціновувача народної культури і побуту.

Не можна обминути і не згадати таких рис характеру Катерини Матейко, як працелюбність, обов'язковість, відданість своїй професії, високий професіоналізм і надзвичайна доброзичливість, особливо у ставленні до молодих колег. До неї йшли за порадою, допомогою працівники всіх відділів, і ніколи і нікому Катерина Іванівна не відмовила в допомозі.

Катерина Матейко — тонкий знаток і цінитель літератури, зокрема поезії. В молодості вона сама писала вірші, які часто друкувала періодична преса 30-х рр. Ця любов до поезії збереглася на все життя. Перебуваючи з колегами у відрядженні чи в експедиціях, в екстремальних ситуаціях К. Матейко вносила розрядку, декламуючи вірші Богдана-Ігоря Антонича, Богдана Лепкого, співаючи романси своєї юності... Вся трудова діяльність К. Матейко пов'язана з Етнографічним музеєм, який вона розглядала як скарбницю кращих пам'яток культури та побуту. Катерина Іванівна ставилася до музейних збірок як до святині, яку слід пильно оберігати, щоб неущкодженими, поповненими новими зразками передати наступним поколінням.

Я мала щастя протягом двадцяти п'яти років працювати з Катериною Іванівною поруч. Якось моя мама сказала: «Кожного разу, коли ти приходиш з роботи додому, то говориш, що Катерина Іванівна робить і що вона говорить. І дійсно, я була під впливом Катерини Іванівни, бо вона мені давала корисні поради не лише наукові, але й побутові. Під впливом і за порадою Катерини Іванівни, коли починалася осінь, для покращення зору ми із Зоряною Євгенівною Болтарович починали робити сік з моркви і пили його, поки руки не стали жовтіти. (Катерина Іванівна та Антін Будзан на своєму городі вирощували багато моркви).

Катерина Матейко була для мене надзвичайно великим авторитетом. У науковому плані — це глибока. Те, що вона була найбільш освіченою людиною в музеї, це дійсно так, але ще варто сказати, що вона була надзвичайно скромною, ніколи не хвалилася своїми знаннями і здобутками, доброзичливою, кожному допомагала. Хоча вона офіційно не виступала керівником жодної роботи, але ні одна

праця з етнографії не обходилась без того, щоб Катерина Іванівна її не подивилася. Незважаючи на те, що ми мали наукових керівників, часто Юрія Григоровича Гошка, але ми зразу йшли до Катерини Іванівни з'ясовувати структуру монографії, розділу чи статті. Спочатку Катерина Іванівна уважно читала текст, робила поради дуже інтелігентно і доброзичливо. А вже потім ми йшли до Романа Федоровича Кирчіва на консультацію. Мало того, що до неї приходило багато колег, і не тільки зі львівських музеїв, а й з Києва та Москви. Зокрема, з Москви тоді приїжджала на консультацію до Катерини Іванівни відома дослідниця народного вбрання Галина Маслова, оскільки вчена писала тоді про одяг східних слов'ян.

Для всіх етнографів Катерина Матейко була першою інстанцією, яка допомагала молодим ученим — справжнім наставником. (У радянські часи було таке поняття «наставництво», і ним якраз вона і була, справжнім отим наставником для всіх, дійсно наставляла нас на путь істинний).

Іншою важливою рисою її характеру було те, що Катерина Іванівна була істинним цінителем народної культури, вона багато зробила для збирання, комплектування і зберігання музейних збірок. У наш час музейникам трохи легше працювати, тому що вже є праці, які подають матеріал про принципи побудови експозицій, класифікацій, зберігання експонатів. В часи Катерини Іванівни працювати в музеї було значно важче, бо не було теоретичної бази музейництва, її потрібно було розробити самій. Вчена написала понад вісім тисяч інвентарних карточок. І кожній речі треба було дати точну характеристику, щоб видно було, що це та річ, а не інша. До своєї роботи вона відносила надзвичайно відповідально.

В її фонді завжди був порядок, там не було ніякої нестачі, вся документація: видача експонатів на виставки, прихід у фонді — все було в ідеальному порядку. Крім того, що були картки на кожен з експонатів, були також топографічні покажчики, все було зроблено як потрібно. І, звичайно, велася велика консультативна робота — як по народній кераміці, так і по народному одягу, яким вона займалася пізніше. І ще хотілося звернути увагу на те, що Катерина Іванівна ніколи не відмовлялася від експедицій, навіть будучи уже в поважно-

му віці. Вона ніколи ні на що не нарікала. Ми їздили в експедиції у таких машинах «будах», що люди по селах думали, що ми приїхали щось продавати. На Бойківщині спали на сіні в спальних мішках, тоді був і Антон Федорович Будзан. Вони не нарікали, що важко, що якісь невігоди, все переносили так, як і ми, молодші. Звичайно, найголовніше було — закупка пам'яток культури і поповнення фондів музею. Хоч довелося іноді їх носити на плечах у наплічнику, але для Катерини Іванівни заради поповнення музею це було святою справою.

У той час, коли я починала працювати з Катериною Іванівною та Антоном Федоровичем, в установі була строга трудова дисципліна. Не дай Бог комусь спізнитися на роботу навіть на п'ять хвилин. Не було жодного випадку, за винятком того часу, коли хворів син Катерини Іванівни та Антона Федоровича, щоб вони порушили цей припис. Катерина Іванівна та Антон Федорович рівно перед дев'ятою вже були на роботі і ніколи раніше вони не пішли з неї. Така дисциплінованість проявлялася навіть тоді, коли Катерина Іванівна була пенсійного віку.

Впродовж тривалого періоду праці поряд з Катериною Іванівною я не пам'ятаю жодного разу, щоб Катерина Іванівна хворіла. Вона дотримувалась здорового способу життя. Казала: «Треба кожного дня з'їсти два яблука, мед і горіхи». Вона була рухлива, тримала себе у формі. Ті її поради були для нас настановою. Дивитися на Катерину Іванівну та Антона Федоровича було приємно. Вони — як два голубки, завжди разом, обоє пекли медівники, варили вареники. Разом робили також гердани, зокрема великий білий гердан, який носила Катерина Іванівна, — то була їхня спільна робота. Вони були людьми багатогранно і різносторонньо обдарованими. Тут розкрився її талант найбільше.

Катерина Матейко завжди підтримувала всіх, вміла порадити, була для нас своєрідним еталоном, прикладом, на неї ми всі рівнялися. Ніколи з ніким не конфліктувала, навіть як і мала жаль, то ніколи того не говорила вголос, але одного разу таки була засмучена моєю поведінкою. Будучи вже на пенсії, вона прийшла до музею, і внизу, на прохідній її сказали, що я, Таїсія Олександрівна, відрізала косу. Тоді вона не схотіла навіть зустрі-

тися зі мною, побачитися і поговорити. Повернулася назад, не піднявшись на другий поверх, і пішла додому. Незадовго вона таки прийшла до відділу і ми знову стали спілкуватися, ніби нічого не сталося. Ми знову підтримували тісні зв'язки. Навіть після того, як Катерина Іванівна пішла на пенсію, вона продовжувала консультивати всіх, хто того потребував.

Дуже добре, що завдяки старанням директора Юрія Гошка уже після смерті Катерини Іванівни видали її етнографічний словник «Український народний одяг», який є своєрідним пам'ятником діяльності цієї багатогранної вченої на ниві української етнографічної науки.

Катерина Матейко дійсно любила Україну, любила українську культуру, вважала, що це є скарбни-

ця, яку треба оберігати і поповнювати, щоб передати її наступним поколінням.

Tayisa Hontar

ON SCHOLAR AND GUARD OF TRADITIONAL FOLK CULTURE

In the article are presented some heartfelt recollections on tutoring scholar, museum researcher, ethnographer Kateryna Mateyko.

Keywords: Ukrainian culture, museum, storeroom.

Таїса Гонтар

ИССЛЕДОВАТЕЛЬ И ХРАНИТЕЛЬ НАРОДНОЙ КУЛЬТУРЫ

В статье представлены трогательные воспоминания об ученом-наставнике, музейнике, этнографе Катерине Матейко.

Ключевые слова: украинская культура, музей, фонды.